

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE EFECTUATE LA BISERICA „SFINȚII ARHANGHELI MIHAIL ȘI GAVRIL“ SAT STROIEȘTI, COM. TODIREȘTI, JUD. IAȘI

**VOICA MARIA PUȘCAȘU
ELENA GHERMAN**

Lucrările de investigație arheologică la biserica „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril“ au fost efectuate ca urmare a comenzii formulată de Direcția Monumentelor Istorice, în anul 1990, deoarece monumentul urma să intre în restaurare. Colectivul de cercetători, compus din arheolog dr. Voica Maria Pușcașu și muzeograf Elena Gherman, a efectuat pe lângă cercetarea arheologică propriu-zisă și activitatea de documentare istorică asupra aceluiași obiectiv, coroborarea acestor două categorii de rezultate ale cercetării au condus la cumulara (și prezentarea ca atare) maximum-ului de date istorice cunoscute și accesibile, împrejurare care a permis încadrarea cronologică a obiectivului cercetat și formularea unei întregi serii de observații privitoare la contextul socio-economic de realizare a respectivelor construcții medievale precum și asupra locului pe care acestea îl dețin în contextul arhitecturii evului mediu din Moldova.

Contextul geografic. Satul Stroiești se află amplasat la limita estică a Podișului Sucevei, în punctul de cădere al acestuia către Câmpia Jijiei și Bahluiului, la obârșia pârâului Recea, afluent al Bahluiului. Situat la limita sud-estică a fostului județ Baia (hotar în hotar cu delimitarea fostului județ Iași), satul aparține administrativ comunei Todirești.

Contextul istoric. Satul Stroiești este nominalizat pentru prima dată în documentul din 11 noiembrie 1611, când ni se transmite informația că „trei fălci (de vie) în țarina Stroieștilor“ aparținuseră de cumpărătură, lui Arpentie postelnic, decedat deja în acel moment.

În afară de această informație documentară directă, se mai poate face, însă, observația că microzona în care se înscrie – și se înscria și în vechime – suprafața de vatră, câmp și țarină a satului Stroiești prezintă din punct de vedere istoric o mare vechime de locuire medievală, în special prin mențiunile

despre satele Hărmănești și Băiceni – ambele limitrofe hotarului satului ce ne preocupă acum și existente încă din prima parte a secolului al XV-lea. Recunoașterile arheologice de teren coboară datarea locuirii în aceleași perimetre până către începuturile societății medievale.

Descrierea sitului și a monumentelor. La circa 500 m vest de actuala vatră a satului Stroești, pe partea nordică a șoselei Pașcani-Băiceni, pe un platou cuprins între pădurea ce se întinde la nord de sat și terasa inferioară a pârâului Recea, ocupând o suprafață de circa 30–52 m², se situează ansamblul de construcții medievale ce a constituit obiectivul cercetărilor noastre. În momentul de față, acesta prezintă următoarea alcătuire :

1. Zidul de incintă, construit din lespezi de piatră aparentă, păstrat pe o înălțime de aproximativ 2 metri (cu observația că este vizibilă o refacere recentă a elevației sale pe cca. 1 m), delimitează o suprafață patrulateră (cu latura E–V de cca. 52 m și cea de N–S de cca. 30 m). Către mijlocul laturii sudice zidul cuprinde construcția turnului-clopotniță.

2. Turnul-clopotniță, construit din zidărie de piatră, cu fațadele tencuite, prezintă plan patrulater rectangular și se dezvoltă pe două nivele. Primul cuprinde gangul boltit în plin cintru care înlesnește accesul în interiorul incintei, iar cel de al doilea nivel cuprinde camera clopotelor cu zidurile prevăzute cu patru ferestre (câte una pe fiecare latură a încăperii, dispuse simetric) cu arc în plin cintru.

3. Biserica, cu hramul Sf. Voievozi Mihail și Gavril, este situată centrat față de traseul zidului de incintă și prezintă plan treflat, flancat cu câte un contrafort (orientat N–S) în punctele de racord ale absidelor laterale cu absida altarului. În axul fiicărcia dintre abside se deschide câte un gol de fereastră cu arc în plin cintru, identice ca formă și dimensiuni cu cea care străpunge axul zidului vestic ; singura deosebire între toate golurile ferestrelor este reprezentată de cota diferită de poziționare în câmpul fațadelor (diferență cifrată la cca. 40 cm). Toate ferestrele sunt prevăzute cu ancadrame din piatră simplu profilată, cu zone dreptunghiulare rezalitate (care punctează extremele montanților) și cu cheia de arc marcată – tot prin rezalita – de o zonă trapezoidală.

Intrarea în edificiu, practică pe latura sudică, este astăzi acoperită de o construcție recent amenajată – cu funcție de pridvor – și pictată la interior, împrejurare care împiedică constatarea existenței unei pisanii amplasate în vecinătatea ușii. Informațiile furnizate la fața locului de locuitorii satului înregistrează momentul postbelic al acestei realizări constructive care, aflăm din aceeași sursă, înlocuiește acolo o fostă amenajare similară și cu aceeași funcție dar de dimensiuni mult mai reduse : acest lucru duce la concluzia că primul

„pridvor” astfel cunoscut este, la rândul lui, rezultatul unor lucrări, de asemenea, ulterioare momentului zidirii bisericii.

La interior se constată anularea funcției despărțitoare a zidului ce separa naosul de pronaos – rămas acum sub forma a doi pseudo pilaștri care mai marchează fostele arii ale încăperilor naosului și, respectiv, pronaosului. În prezent pardoseala edificiului este realizată prin dușumea, amenajată după eliberarea fostei pardoseli din piatră (în anii imediat următori celui de al doilea război mondial). O parte din dalele pardoselii au fost utilizate la pardosirea gangului de acces în incintă al turnului clopotniță, realitate asupra căreia vom reveni la momentul potrivit. Cât privește partea superioară a bisericii, spațiul său este acum acoperit prin tavan simplu, zona vestică a fostului pronaos, beneficiind și de un „cafas”, tot din lemn și stângaci realizat. Dar, o observare atentă a verticalității zidurilor interioare – acoperite de un înveliș pictural sumar realizat în ulei – vădește posibilitatea citirii urmelor fostelor cote de naștere a sistemului de boltire inițială a edificiului : situație ce ar permite – ca rezultat al unei atente cercetări de parament – obținerea datelor necesare în vederea reconstituirii acestuia.

Semnalăm și faptul că biserica are un iconostas – grav afectat de carii – datând din secolul al XIX-lea, a cărui valoare artistică poate fi exact determinată numai printr-o expertiză de specialitate.

Mai semnalăm faptul că actuala arie delimitată de zidul de incintă este – în proporție de 90% – utilizată drept spațiu de îngropăciune al cimitirului sătesc actual, situație care a condus la restrângerea posibilităților de investigare arheologică în zonă. Prezența, în imediată vecinătate estică a incintei, a unui teren afectat extinderii actualului cimitir al satului va determina – în timp – dezafectarea incintei pentru o asemenea folosință, fapt ce va da posibilitatea unei amenajări ambientale adecvate.

Cercetările arheologice întreprinse la biserică, zidul de incintă și turnul clopotniță din satul Stroiești și-au propus următoarele obiective :

- stabilirea datării fiecăruia dintre elementele alcătuitoare ale ansamblului de arhitectură medievală – în baza cumulării tuturor mărturiilor de ordin material precum și a observațiilor rezultate din studiul realităților arheologice ; acestea cu atât mai mult cu cât despre numitul ansamblu nu beneficiem de nici un fel de informații documentare ;

- stabilirea relației cronologice între diferitele elemente componente ale ansamblului ;

- stabilirea tuturor elementelor de natură să informeze asupra evoluției în timp a construcțiilor ce alcătuiesc ansamblul de arhitectură în discuție ;

- drept consecință firească a acestor demersuri de cercetare și pe baza rezultatelor obținute prin efectuarea propriu-zisă a lucrărilor de investigare

arheologică – stabilirea locului și rolului avut de monumentul de arhitectură medievală de la Stroiești în contextul arhitecturii medievale din Moldova.

În măsura în care situația de la fața locului ne-a permis, amplasarea secțiunilor de săpătură arheologică s-a făcut în așa fel încât acestea – prin rezultatul lor – să răspundă tocmai dezideratelor propuse spre rezolvare. În aceeași măsură și ca etapă premergătoare deschiderii propriu-zise a secțiunilor arheologice, s-a procedat la relevarea ansamblurilor de construcții prin metoda triangulației astfel încât realitățile construite, să apară la proporțiile și cu amplasamentul lor corect.

Ca punct zero de pornire a tuturor cotelor de profunzime și înălțime ce figurează în acest raport a fost fixat un plan orizontal imaginar care corespunde cotei – 1 m. față de colțul nordic al ancadramentului ferestrei laturii vestice a bisericii, considerat – ca atare – $W \pm 0$.

Solul viu – în toată aria de teren investigată – s-a dovedit a fi o formațiune loessoidă ce zace direct la fața platformei calcaroase sarmatice. Grosimea redusă a acestei formațiuni geologice (de numai 55 cm – până la 1,30 m) a condus, în timp, la migrarea chimică a calcarului în cuprinsul stratului suprapus, fapt ce i-a conferit o duritate cu totul ieșită din comun și certe caracteristici de tasare. Realitățile climatice din ultimii ani au sporit – la rândul lor – valorile de duritate a solului atât în ceea ce privește solul viu, cât și – în general – toate stratificările suprapuse acestuia cu procente descrescătoare în raport cu nivelul actual de călcare.

Ca primă constatare arheologică poate fi subliniată împrejurarea că pachetul de stratificări care corespunde momentului de construire a tuturor celor trei elemente ce alcătuiesc ansamblul, intervin în teren direct la fața solului viu, fără a suprapune – acolo – nici un fel de mărturie sau vestigiu datorat unei activități umane anterioare momentului menționat. În strânsă corelare cu observația imediat mai sus enunțată, trebuie menționată împrejurarea că atât în cuprinsul stratificărilor corespundente momentului de construcție a edificiilor supuse cercetării, cât și în cuprinsul celor ulterior intervenite în teren – ca rezultat al funcționării sus-ziselor edificii – cuprind, în cantitate, mică și toate de mici dimensiuni, fragmente ceramice datând încă din secolul al XIV-lea (și apoi din cele următoare). Observația anterioară ne determină să afirmăm iminenta existență în vecinătate atât a vetrei vechi a satului Stroiești, cât și cu mare probabilitate a unor așezări azi dispărute, cu posibilitatea unei mai mari vechimi, chiar a acestora (mai ales dacă ținem seama de faptul că la sud de șoseaua ce trece prin fața monumentului, o cercetare superficială de teren a condus la recoltarea unor fragmente ceramice datând din sec. X–XII).

Setul de stratificări, corespunzător momentului de construcție a bisericii este alcătuit, într-o enumerare determinată de ordinea de intervenire la sol, după cum urmează :

- nivelarea solului obținut prin săparea șanțului de fundare a edificiului (constând din sol viu purtat, în amestec cu rare fragmente și granule de piatră), cu grosime variabilă de la loc la loc, nedepășind însă 20–25 cm ;

- nivelul de construcție propriu-zis, corespunzător etapelor de edificare a zidărilor monumentului (constând dintr-o aglomerare de sfărătură de mortar și bulgări de mortar, în amestec cu fragmente de piatră și cu țărană) ; de remarcat împrejurarea că aria de extindere a acestui strat este limitată, conturând pe o distanță de cca. 1,20–2,00 m perimetrul exterior și interior al monumentului ; se prezintă sub forma unui strat cu grosimea de cca. 10–20 cm în imediata vecinătate a zidurilor, strat care se eflează, până la dispariție, la fața stratului de pământ scos din șanțurile de fundație.

Lucrările de fundare și construire a elevațiilor bisericii mai sunt marcate în teren – la fața aceluiași ultim menționat strat prin :

- a) împrăstieri de materiale de construcție, aglomerate în funcție de locul fostei lor depozitări la fața solului din acel moment sau de cel al locului de prelucrare – în speță, piatră ;

- b) măturii ale unor porțiuni de teren în care au fost amenajate locuri de preparare a mortarului de var și nisip necesar operațiunii de zidire.

Aceste categorii de situații arheologice au fost reperate în aproape toate secțiunile executate, ele marcând în mod ferm – la fața de atunci a terenului – lucrările de construcție acolo desfășurate.

- Simultan au fost practicate și, o serie de gropi de pari necesari schelei ridicate pentru construirea porțiunii superioare a zidărilor bisericii și – foarte probabil – schelei amenajate pentru construirea sistemului de boltire ;

- O nivelare, intervenită cu mare probabilitate în momentul terminării lucrărilor de construcție, alcătuită din pământ amestecat cu granule și fragmente de mortar, așchii și fragmente de piatră ; acest strat a ființat, în zona exterioară a bisericii, ca nivel de călcare după momentul intrării în funcțiune a lăcașului, iar în aria de la interiorul monumentului a constituit baza de la care s-a pornit pentru amenajarea pardoselii inițiale ;

- După cum deja am avut prilejul a menționa, în trecut, pardoscula inițială a bisericii a fost realizată din lespezi de piatră ; acestea, fasonate rectangular, dar cu dimensiuni foarte diferite, erau montate pe un strat de nisip puternic compresat prin batere insistentă cu maiul ; singurul loc unde s-au putut efectua observațiile în speță, se situează în aria naosului bisericii (secțiunea S.07), unde, o mică porțiune din fosta alcătuire a pardoselii s-a păstrat datorită unor condiții stratigrafice particulare, fiind excluse operațiunii de eliminare

sistematică la care a fost supusă întreaga suprafață a fostei pardoseli ; este vorba de împrejurarea că respectiva porțiune suprapunea una dintre amenajările pentru pregătirea mortarului, utilizată în timpul efectuării lucrărilor de zidărie ; patul de pregătire a mortarului era realizat prin practicarea unei mici alveolări de formă ovoidală, marcată la sol prin întărirea resturilor șarjelor succesive de mortar, acolo pregătite; la suprafața pereților alveolării. Odată cu încetarea lucrărilor de zidărie, această alveolare astupată în mod superficial și, în nici un caz, cu luarea măsurilor pentru tasare, a fost acoperită de stratul de nisip ce suporta dalele pardoselii. În timp, prin tasarea firească a acelei umpluturi, s-a creat o denivelare accentuată a pardoselii care cobora, în acel loc, cu cca. 30–40 cm sub cota menționatului plan. În momentul dezafectării pardoselii tocmai această suprafață denivelată din fosta sa desfășurare a fost cruțată și s-a păstrat „în situ“.

Revenind la dimensiunile dalelor din fosta alcătuire a pardoselii de la interiorul bisericii, coroborarea datelor înregistrate cu prilejul cercetării zonei păstrate „în situ“, cu cele furnizate de lespezile reîntrebuințate la pardosirea gangului de acces de la parterul turnului clopotniță se poate conchide că lungimea lor varia (în măsura în care realitatea este reflectată de piesele până acum păstrate) între 46–104 cm, iar lățimea între 30–52 cm.

Ca o ultimă observație referitoare la dispoziția în plan a pardoselii inițiale se mai poate face următoarea remarcă : amenajarea actualei dușumele (realizată, se pare, după terminarea celui de al doilea război mondial) s-a efectuat prin nivelarea unui substanțial strat de moloz – cca. 25–30 cm grosime – după evacuarea pardoselii din lespezi de piatră. Faptul că această nivelare cu moloz zace la una și aceeași cotă pe întreaga suprafață interioară a bisericii – deși actuala dușumea reprezintă o treaptă de coborâre dinspre pronaos în naos, o treaptă de urcare între dușumeaua naosului și cea a altarului și încă o treaptă de urcare față de dușumeaua naosului în zonele sale perimetrice corespundente amplasării actuale a stranelor – ne determină să considerăm că pardoseala inițială se desfășura, de asemenea, la una și aceeași cotă de nivel în cuprinsul tuturor încăperilor lăcașului.

Cel de al doilea set de formațiuni stratigrafice corespunde etapei de funcționare a bisericii, în toată complexitatea atribuțiilor sale. În aceeași ordine – a succesiunii cronologice de intervenire în teren, după momentul construirii lăcașului – formațiunile și complexele arheologice sunt următoare :

– chiar imediat după terminarea lucrărilor de construcție, terenul din jurul bisericii a început să fie folosit drept loc de îngropăciune. Împrejurarea ne este demonstrată atât de faptul că gropile unor morminte taie straturile anterior depuse la sol de la fața stratului de nivelare ce suprapune nivelul de construcție, cât și de cronologia inventarului arheologic funerar.

Anticipând prezentarea și discutarea elementelor de cronologie absolută recoltate în timpul lucrărilor de cercetare, considerăm oportune câteva observații referitoare la evoluția necropolei organizată în jurul edificiului. În acest sens, începem prin a menționa faptul că dintre cele 15 morminte reperate arheologic, doar 6 pot fi atribuite primei etape de funcționare a necropolei. Ele vădesc – prin felul de dispunere a gropilor în teren – un cert caracter de aerare care poate însemna două lucruri :

- fie că acea comunitate umană deservită inițial de necropolă era puțin numeroasă ;

- fie că practicarea înmormântărilor era dependentă de anumite norme restrictive.

Pentru care din aceste două variante optăm – ca urmare a examinării tuturor informațiilor istorice și arheologice pe care le avem acum la dispoziție – vom încerca să demonstrăm în cuprinsul comentariului istoric expus drept concluzie în prezentul raport.

În sprijinul observațiilor de mai sus pare să vină și constatarea că înmormântările intervenite ulterior acestei prime faze de folosire, respectă o distanță de cca. 2,5–3 m în jurul zidurilor bisericii, situație explicabilă – în parte – prin necesitatea liberului acces în jurul monumentului, dar practic rar întâlnită, cunoscută fiind credința că locurile de îngropăciune situate în imediata vecinătate a zidurilor lăcașului erau cele mai solicitate. Această preferință a putut fi – în nenumărate cazuri – constatată faptic, în cadrul cercetărilor arheologice efectuate de specialiști.

Revenind la elementele de datare absolută a folosirii necropolei organizate în jurul bisericii din Stroiești, menționăm că este vorba de două monede, descoperite, respectiv, la un mormânt exterior și la un al doilea practicat la interiorul pronaosului. Elementele specificate reprezintă, de altfel, singurele piese de inventar funerar recoltate ; celelalte patru morminte atribuite acestei prime faze de folosire a necropolei nu au furnizat nici un fel de alt element susceptibil să susțină datarea necropolei și a monumentului. Încheiem aceste observații asupra sistemului de înhumare, menționând că întotdeauna poziția de zacere a respectivelor resturi osteologice s-a înscris ritualului creștin ca orientare și poziționare (cu sublinierea împrejurării că s-a observat o marcată tendință de aducere a brațelor, încrucișate, către partea superioară a trunchiului, spre bărbie) și că în niciunul din cele șase cazuri, acum în discuție, înmormântarea nu a avut loc în sicriu, ci pe pământul gol, situație ce nu se mai repetă pentru fazele ulterioare.

- Diferențiat de la caz la caz din punct de vedere al grosimii, dar unitar din punct de vedere al structurii apare o nivelare (alcătuită din pământ amestecat cu fragmente mici și mai mari din piatră, granule de mortar, mici

fragmente de cărămidă, cuie precum și mici fragmente de ceramică) intervenită în timp și datorată necesității de nivelare a pământului excedentar din gropile de mormânt, rămas după practicarea înhumărilor. Acest strat intervine numai la exteriorul bisericii și este suprapus – acum – de amenajarea unui trotuar din lespezi de piatră, perimetric bisericii.

– La diferite nivele – ce corespund, de fapt, diferitelor nivele de călcare constituite în jurul edificiului, cu precădere în secolul al XVIII-lea – apar gropi de pari de schelă amenajați pentru lucrări de reparații a învelitorii sau de zugrăvire a fațadelor. Mai frecvent, stratificările de până acum enumerate, sunt suprapuse de gropi realizate cu prilejul modificării șarpantei prin demolarea fostei boltiri, databile la sfârșitul sec. al XIX-lea.

Toate observațiile privind stratigrafia constatată – în special – în spațiu limitrof edificiului central, biserica, sunt general valabile și pentru celelalte două elemente ce alcătuiesc ansamblul de la Stroiești, excepție fac, desigur, acele situații proprii amenajării și lăcașului de cult propriu-zis.

În cuprinsul tuturor secțiunilor au putut fi efectuate observații calitative și cantitative asupra caracteristicilor zidărilor de fundație, în special, și asupra zidărilor de elevație, în general, atât în ceea ce privește corpul bisericii cât și corpurile turnului clopotniță și ale zidului de incintă. Toate cazurile au confirmat faptul că, în întregime, structura zidărilor din fundație a fost lucrată din piatră legată cu mortar de var și nisip (acesta din urmă fiind mixat după o rețetă care îi asigură pe deplin rezistența după momentul prizei). În nici unul dintre cazuri nu au fost interceptate goluri datorate folosirii în elevație a tiranților. Realizarea fundației poate fi împărțită din punct de vedere al tehnicii de construcție în două zone distincte, dispuse în succesiunea nemijlocită și legate organic între ele :

– partea inferioară a zidărilor de fundație, pe adâncime cuprinsă între cota corespunzătoare tălpii fundației și cota la care se călca în momentul începerii construcției = fața solului viu. Această porțiune de zidărie a fost realizată prin turnarea materialului de construcție (piatră și mortar de var și nisip) în șanțurile de fundație ad-hoc săpate. În profilul secțiunilor cercetate traseul vertical al șanțurilor este clar observabil (prin consistența afânată a umpluturii sale), depășind în lățime zidăria propriu-zisă de fundație, pe un traseu neregulat, cu 2–5 cm.

– Partea superioară alcătuită din două, trei asize din piatră, suprapusă direct și legată organic de partea inferioară a zidăriei de fundație, avea menirea de egalizare și de acomodare a cotei superioare a zidăriei în cauză, în raport cu cota nivelului de călcare nou creat în jurul respectivelor edificii (prin depunerea și nivelarea pământului excavat din șanțurile de fundație și, parțial, prin sedimentarea la fața acestui ultim strat a deșeurilor de construcție generate de

înseși deșeurile de fundare). Zidăriile de fundație – în totalitatea lor – prezintă un volum considerabil, realizat cu soliditatea necesară presiunii exercitate de elevația construcției.

Deși implantarea fundațiilor în sol este relativ redusă (înălțimea totală a zidăriilor de fundație este de 60–80 cm, delimitată de talpa fundației și fața straturilor de circulație în momentul terminării lucrărilor de construcție), această aparentă deficiență este compensată de lățimea respectivelor volume de zidărie. În acest sens, biserica dispune de o fundație cu lățimea de cca. 140 cm, zidul de incintă de cca. 80–90 cm, iar în turnul clopotniță de cca. 110 cm. Condițiile tehnice de realizare a zidăriilor de fundație, coroborate cu duritatea remarcabilă a solului viu (crescândă – după cum am arătat – pe măsură ce se pătrunde în profunzime), au înregistrat o veritabilă performanță în ceea ce privește rezistența în timp a edificiilor și, în special, construcția bisericii, deoarece acestea au parcurs – aproape neafectate – un lung interval de timp în condiții foarte bune (singura zonă a structurii edificiului bisericii care poate a fost afectată fiind fostul sistem de boltire).

La punctul de racord între zidăriile de fundație cu cele comportate de realizarea elevațiilor s-a constatat tendința firească de reglare a traseului de plan, tendință care a generat existența unui decroș de fundație (cu traseu neregulat, mai ales către exteriorul construcției, care înregistrează cote de lățime a volumului zidăriei fundației, variabile între 0,22 și 45 cm).

În ceea ce privește modalitatea de realizare a zidăriilor elevației bisericii, singurele constatări concludente au putut fi efectuate în micile zone ale fațadelor unde tencuiala recentă prezenta ruperi sau degradări și, mai ales, porțiunea limitată din fosta elevație a zidului despărțitor dintre naos și pronaos, acum demolată, surprinsă în S.06. Aici s-a dovedit clar că respectivul zid era construit în sistemul parament din asize regulate de zidărie de piatră și emplecton turnat.

În baza tuturor observațiilor consemnate ca urmare a efectuării lucrărilor de cercetare arheologică, precum și a materialelor arheologice recoltate cu acel prilej, se pot formula următoarele concluzii :

1. Biserica Sfinții Arhangheli Mihai și Gavril din Stroești a fost construită în ultimii ani ai secolului al XV-lea. Argumentul de datare constă în recuperarea și identificarea unui număr de trei monede poziționate stratigrafic în situații concludente și anume :

– primele două au fost descoperite „in situ” la doi dintre inhumatii ce corespund – ca moment de intervenire a îngropării – primei faze de folosire a necropolei (respectiv inh. nr. 4 din secțiunea S. 01 și inh. nr. 9 din secțiunea S.06). Moneda nr. 8, descoperită la inhumatul intervenit în aria nordică a pronaosului este emisă de regele Vladislav al II-lea al Ungariei (1490–1516), iar

moneda nr. 7, descoperită în necropola organizată la exteriorul bisericii (descoperită în stare fragmentară) consună cu aceeași etapă istorică.

– cea de a treia monedă provine – prin dislocare – din formațiunea strategică a zonei păstrate „in situ” a fostei pardoseli amenajate la interiorul bisericii și este ½ gros emis de Alexandru, rege al Poloniei (1501–1506).

Datele certe aduse în discuție denotă faptul că atât biserica cât și necropola aferentă erau deja în funcțiune în acei ani. Aceste realități, coroborate cu prezența (e drept, în cantitate mică și de mici dimensiuni) ceramicii din aceeași perioadă în contextul stratigrafic al umpluturilor gropilor de mormânt sau a nivelărilor ulterioare, ne conduc spre aceeași datare.

2. Am specificat anterior că între poziționarea stratigrafică a momentului de edificare a bisericii și cea corespunzătoare edificării turnului clopotniță și a zidului de incintă, există o perfectă identitate, toate cele trei construcții fundând de la fața unuia și aceluiași strat. Putem conchide perfectă contemporaneitate a momentelor de realizare ale celor trei edificii – corelate, de altfel, și funcțional – chiar dacă lucrările de investigare nu au putut surprinde continuitatea nemijlocită a respectivelor nivele de construcție.

3. Elementul principal al ansamblului, biserica, este prima construcție cu o asemenea funcționalitate care a existat aici și a fost, inițial realizată cu un plan treflat, cuprinzând trei încăperi : altar, naos și pronaos. Contraforții ce flanchează absida altarului fac parte din structura inițială a monumentului precum, probabil, făcea parte și sistemul inițial de boltire. Cu privire la fosta sa existență mai trebuie adăugat aici – pe lângă cele deja specificate – că descoperirea în cuprinsul straturilor de nivelare a unor fragmente de cărămidă, deși în cantitate mică, pare să probeze nu numai existența propriu-zisă a acum discutatului sistem de boltire ci și pe aceea a categoriei materialului de construcție folosit în realizarea sa.

4. Nu putem preciza care a fost momentul exact al dezafectării sistemului de boltire ; putem presupune însă – în baza foarte reduselor urme materiale constatate în teren – că acesat moment se plasează în secolul al XVIII-lea. Din această etapă datează o serie de gropi de pari de schelă, o lentilă de moloz reperată în colțul nord-vestic al edificiului (către exteriorul său) și cu foarte mare probabilitate, o bună parte din molozul folosit ca pat de zăcere a actualei dușumele (care, poate nici nu este prima de acest fel intervenită la fața stratului de moloz în cauză ; în aceeași măsură nu putem preciza dacă lucrările de dezafectare a pardoselii din lespezi de piatră au afectat întreaga arie interioară a lăcașului sau, eventual, numai o anumită zonă în care aceasta se mai păstrase încă „in situ”). Aceluiași moment de dezafectare a sistemului de boltire îi corespunde și acțiunea de demolare parțială a fostului zid despărțitor între naos

și pronaos și o serie de alte operații în directă consecință a enumeratelor lucrări (construirea unei noi șarpante, tăvănirea, construirea „cafásului“ etc.).

5. Până la executarea unor cercetări de parament complete turnul clopotniță nu pare să fi fost afectat de nici un fel de transformări de structură ; intervenții sigure s-au efectuat însă în ceea ce privește forma șarpantei și învelitorii.

6. Referitor la zidul de incintă ne menținem la părerea noastră că acesta reprezenta de fapt un zid împrejmuitoar fără funcții de apărare. Ajuns la un moment dat în ruină (păstrat în forma sa veche pe o înălțime de ± 100 cm față de actualul nivel de călcare), el a fost înălțat la momente diferite și pe tronsoane, până la cota la care se păstrează și azi.

7. Necropola care a funcționat în jurul și la interiorul bisericii a fost o necropolă civilă. Dovadă stau cele două morminte de copii precum și cele câteva morminte de adolescenți reperate în aria secțiunilor de cercetare, din păcate, toate – fără excepție – fără nici un fel de inventar funerar. Situația constatată exclude posibilitatea, de altfel puțin probabilă încă înainte de începerea lucrărilor de cercetare, de a atribui ansamblului de construcții medievale de la Stroești o funcție monahală (schit).

8. Materialul ceramic recoltat provine – în marea sa majoritate – din cuprinsul straturilor de nivelare intervenite la interiorul bisericii, cu precădere din cuprinsul celor două ultime nivelări (nemanifeste, ca atare, în toate secțiunile). Materialul provine de la foste străchini și, mai rar, căni, folosite desigur cu prilejul ceremoniilor de pomenire a morților. Se remarcă o concentrare a frecvenței materialului ceramic (reîntregibil parțial) în zona vestică a exteriorului bisericii, respectivele piese datând din secolele XVI, XVII și XIX. Fragmente dispartate, însă, datând din secolele XIV sau XV au fost reperate atât în cuprinsul nivelării efectuate imediat după momentul construirii ansamblului de monumente cât și în cuprinsul umpluturii gropilor de mormânt practicate în timpul celei mai vechi faze de folosire a necropolei (sec. XV și XVI).

Informația documentară de coroborat cu rezultatele cercetărilor arheologice, acum, când cunoaștem datarea ansamblului de arhitectură medievală de la Stroești, se lărgește considerabil. Prezența unui lăcaș de cult construit în piatră la sfârșitul secolului al XV-lea în cuprinsul sau dependent de un sat atestat documentar de abia la începutul secolului al XVII-lea (la 19 noiembrie 1611, vezi supra) ne conduce la ipoteza existenței aici a unei foste reședințe feudale – singura capabilă, în acel timp – să inițieze, dar mai ales să realizeze o asemenea construcție. Cel puțin până la proba contrarie, nu deținem motivații sau exemple concrete cu privire la o realizare similară edificată din

inițiativă și cu forțele unui sat, indiferent de statutul social-economic căruia acesta i-ar fi aparținut.

În acest context de gândire, sursele documentare ne furnizează informații demne de avut în vedere.

La 6 noiembrie 1491 Ștefan cel Mare întărește descendenților lui Tăbuci de la Cobâle o serie de sate situate pe stânga Siretului printre care satele Dumbrăvița și Rusciori (D. R. H., A. Moldova, vol. III, doc. 105, p. 209–211). Dintre acestea, primul ființează și acum cu același nume în imediata vecinătate a satului Stroiești, spre sud. Cel de al doilea, azi dispărut, se situa hotar în hotar cu Dumbrăvița.

Acest Tăbuci de la Cobâle era – la rândul lui – descendentul lui Tăbuci cel bătrân, membru în sfatul lui Alexandru cel Bun în intervalul anilor 1407–1414, posesor al mai multor sate pe Siret și în vecinătatea estică – toate fiind menționate a-i fi fost date (sau întărite) de voievodul amintit, conform informațiilor furnizate de documente ulterioare.

O nepoată a lui Tăbuci de la Cobâle (care mai trăia încă în 1472), Nastea (fiica Marinei) se căsătorește cu Stârcea stolnic, nepoata sa de fiică, la rândul ei, și anume Anghelina, căsătorită cu Ion Stroici, mare vistier ; împreună sunt părinții cunoscuților frați Stroici : Luca (Lupu) Stroici, mare logofăt, mort în 1610 și Simion Stroici, mare vistier, mort în 1623 (cf. în principal, N. Stoicescu. Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV–XVII, sub voce). Apoi, Safta Ghenghea, nepoata de fiică a lui Luca Stroici se căsătorește cu fiul lui Nicoară Prăjescu.

Acest sumar excurs genealogic furnizează mai multe date, chiar dacă le admitem doar sub titlul de ipoteză :

- marea vechime în zonă a stăpânirilor familiei Tăbuci-Stârcea-Stroici (numită în secolul XVII Stroescu); vechime care coboară în vremea statutării și recunoașterii domnești a marilor moșii ale boierilor Moldovei ;

- numeroase documente se referă la schimbul de posesiuni – în același micro spațiu geografic – între membrii acelorași familii, legate pe linia directă sau colaterală, schimburi care îmbracă diferite forme (moștenire, cumpărare în baza dreptului de preempțiune, schimb) ;

- necesitatea de a lega numele actual al satului Stroiești de numele marii familii a boierilor Stroici apare drept firească.

De notat – în legătură cu această ultimă precizare – că legenda populară conform căreia satul Stroiești și biserica au aparținut unui anume Stroe, căpitan în oastea lui Ștefan cel Mare (legendă, se pare, stinsă în momentul efectuării cercetărilor arheologice) nu făcea altceva decât să combine tradiția conform căreia biserica fusese construită în vremea domniei marelui voievod, cu tradiția

nivelului de dezvoltare atins de așezarea umană în cauză, în etapa în care fusese administrată de familia Stroici.

Din alcătuirea ansamblului de arhitectură medievală de la Stroiești – al cărui aspect general este impregnat de pitoresc și acum – ca urmare a rezultatelor cercetărilor arheologice și de valoarea istorică, elementul constructiv determinant din punct de vedere al personalității monumentului este, desigur, biserica.

Valoarea documentară în contextul istoriei arhitecturii medievale, pe care aceasta o reprezintă poate fi judecată corect numai dacă ținem seama de dezvoltarea arhitecturii medievale românești din momentul în care a fost zidită biserica din Stroiești.

În baza documentării acum existente, în intervalul domniei lui Ștefan cel Mare au fost construite – sau avem știință că atunci existau – un număr de 72 de lăcașuri de cult (fie ele biserici mănăstirești sau de schit, fie biserici ale unor reședințe domnești sau boierești). Din acest impresionant număr total de biserici (număr care nu reflectă – de altfel – realitatea, din acest punct de vedere, atunci existentă) s-au păstrat în ființă până astăzi doar un număr de 27 biserici. Dacă excludem din numărul acestora acele lăcașuri cu funcție de paraclis amenajate în construcții cu o tipologie diferită de cea caracteristică bisericilor (paraclisele de la Hotin, Suceava și Bistrița), reiese că numai patru dintre edificiile păstrate (inclusiv biserica din Stroiești) sunt ctitorii care nu au fost realizate din inițiativă domnească. De unde rezultă de asemenea că atenția tuturor cercetătorilor a fost concentrată – după cum era și firesc, dar și posibil – asupra discutării caracteristicilor de plan, structură și decorația bisericilor datorate lui Ștefan cel Mare. Fără a pune nici un moment la îndoială rolul jucat de voievod în a determina o adevărată politică de realizare a construcțiilor bisericesti, și mai mult, de a crea astfel o epocă de emulație, în acest sens, ne punem întrebarea care au fost păturile sociale sau indivizii care au receptat – atunci – un asemenea mesaj și care au fost dimensiunile materiale concrete dar și artistice atinse de bisericile azi dispărute.

Pentru conturarea mai riguroasă a cadrului de discuție, specificăm faptul că celelalte trei biserici „ne domnești” sunt biserica descoperită pe platoul Cetății de la Suceava și cele de la Bălinești și Arbore. Cel puțin pentru ultimele două informațiile pe care le deținem sunt concludente : ctitorii celor două biserici aparțin boierilor mari, din anturajul imediat al domniei, amândoi reale personalități politice ale vremii.

Despre unele din fostele biserici – azi dispărute – beneficiem de unele informații documentare :

– un număr de 20 (dintre cele 45 de biserici acum în discuție) au ființat în cuprinsul unor așezăminte monahale ;

– pentru 35 dintre acestea, ctitorii nu au fost niciodată nominalizați în documente ;

– un număr de 19 foste lăcașuri au avut funcție de biserici de mir ale satelor (cel puțin astfel pot fi interpretate datele furnizate de cunoscutul document din 15 martie 1490 (D.R.H., A, Moldova, vol. III, doc. nr. 73, p. 135–139).

Dintre cele 45 de biserici dispărute, numai pentru un număr de 8 cunoaștem proveniența socială a ctitorilor (fără a exclude posibilitatea ca dintre fostele lăcașuri cu ctitori necunoscuți, o bună parte să fi fost rezultatul lucrărilor de construcții inițiate tocmai de unii reprezentanți ai menționatei categorii sociale). Toți erau boieri fie făcând parte din foste mari familii, în declin în timpul domniei lui Ștefan cel Mare (Braevici) fie – dimpotrivă – aparținând unor familii în curs de afirmare economică și politică (Slujăscu, Voinescu etc.). În această ultimă categorie poate fi socotită a se fi aflat și familia Tăbuci – Stârcea – Stroici, până la deplina sa afirmare în planurile amintite ale societății – în cea de a doua jumătate a sec. XVI – sub egida numelui ultim specificat.

Înclinăm deci a considera biserica din Stroiești ridicată, poate de Tăbuci (sau de fiul acestuia, Tăbuci Mititelu), drept lăcaș adiacent uneia dintre reședințele menționatei familii. Mai mult în sprijinul acestei ipoteze intervine și observația deja formulată a caracterului oarecum restrictiv dovedit de frecvența înmormântărilor, în prima fază de folosire a necropolei.

De asemenea concludentă ni se pare și opțiunea presupusului ctitor în favoarea adoptării variantei planimetrice a bisericii din Stroiești. Dintre variantele, cunoscute ca realizate, ale tipului de trilobat, varianta sa treflată apare foarte rar – ocazional și accidental – pe parcursul relativ echilibrat al evoluției arhitecturii ecleziastice în țările române ; și aceasta numai în două cazuri, în Țara Românească. Tipul triconc (în ambele sale forme de concretizare – simplu sau sârbesc) este predominant pentru arhitectura ambelor țări române. Nefiind strict determinate de funcția ce urma să o îndeplinească biserica, tipul triconc apare atât în cuprinsul ansamblurilor monahale cât și în ambianța curților de reședință voievodală sau boierească din Moldova. Dintre toate bisericile construite în Moldova în cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea, doar patru prezintă particularitatea existenței a numai doi contraforți care flanchează absida altarului. Prima este biserica mănăstirii Voroneț. Celelalte trei sunt biserici de curte boierească : Dorohoi, Botoșani și Vaslui. În toate aceste cazuri locul de amplasare a contraforților, precum și relativ slaba reliefare a traseului triconc putea fi lesne interpretat drept plan treflat de ochiul nespecializat al unui foarte bun tehnician constructor (cum s-a dovedit a fi fost meșterul de la Stroiești), mai puțin obișnuit însă cu meșteșugul trasării planului

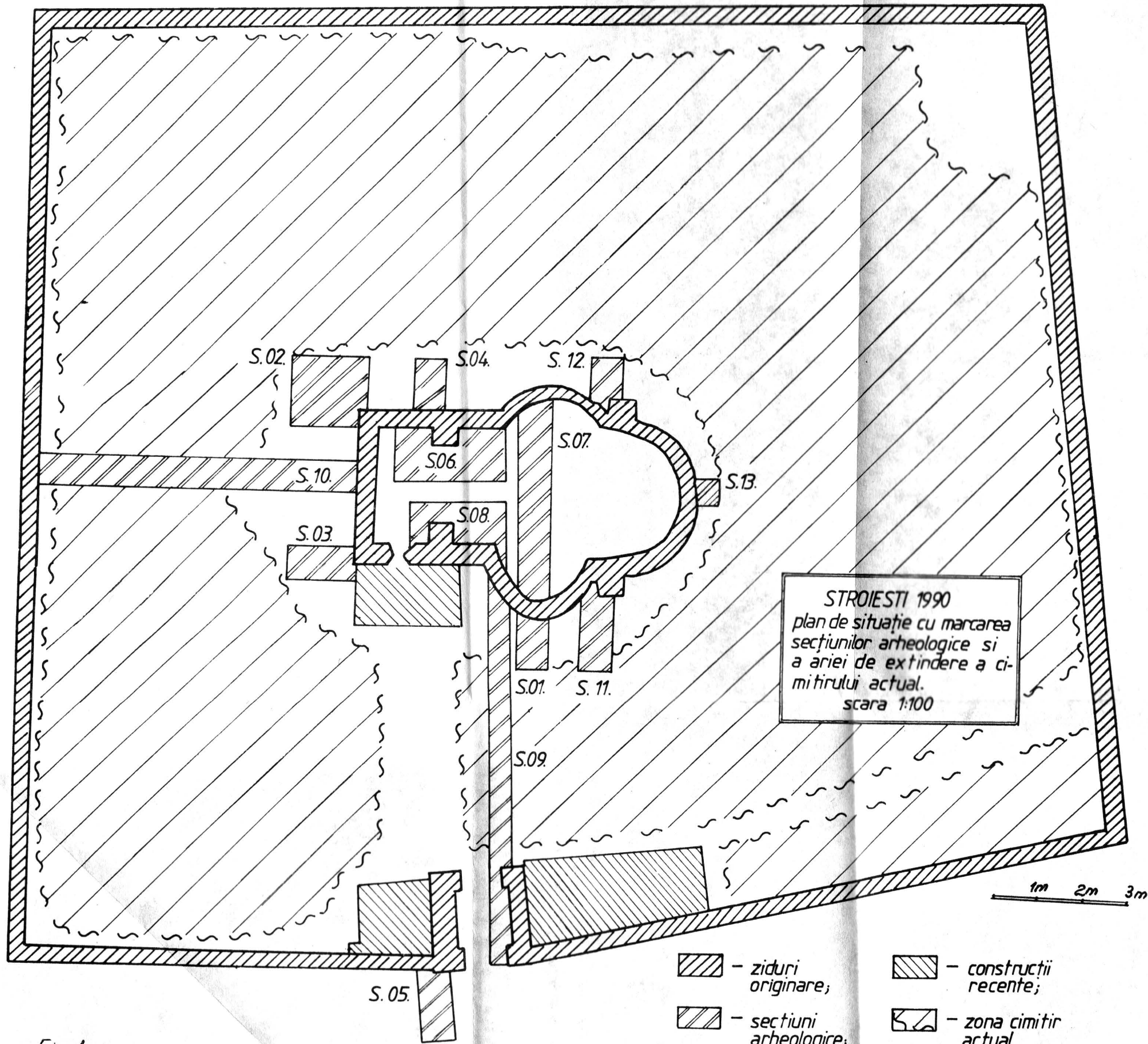

Fig. 1

LEGENDA

- - lemn;
- - nivelare moloz;
- - nivelare sol cenușiu cu frgm. piatră și mortar;
- - nivelare sol cenușiu cu frgm. mici piatră;
- - umplutură gropi parișchela;
- - umplutură gropi morminte;
- - nivel construcție;
- - nivelare sol scos din fundție;
- - sol viu.

STROIEȘTI 1990
secțiunea S.06
profil mal sudic
scara 1:20

Intocmit: arhg. V.M. PUSCASU

Handwritten signature

0.2 0.4 0.6 0.8 1m

W±0

V ← → E.

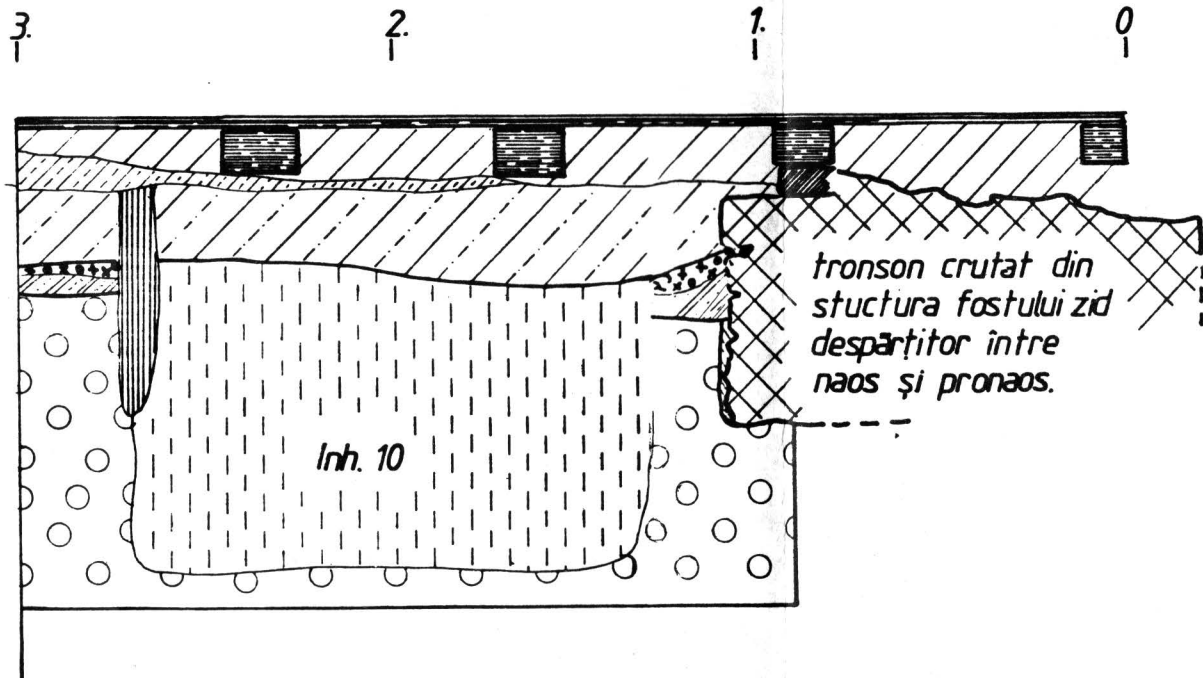
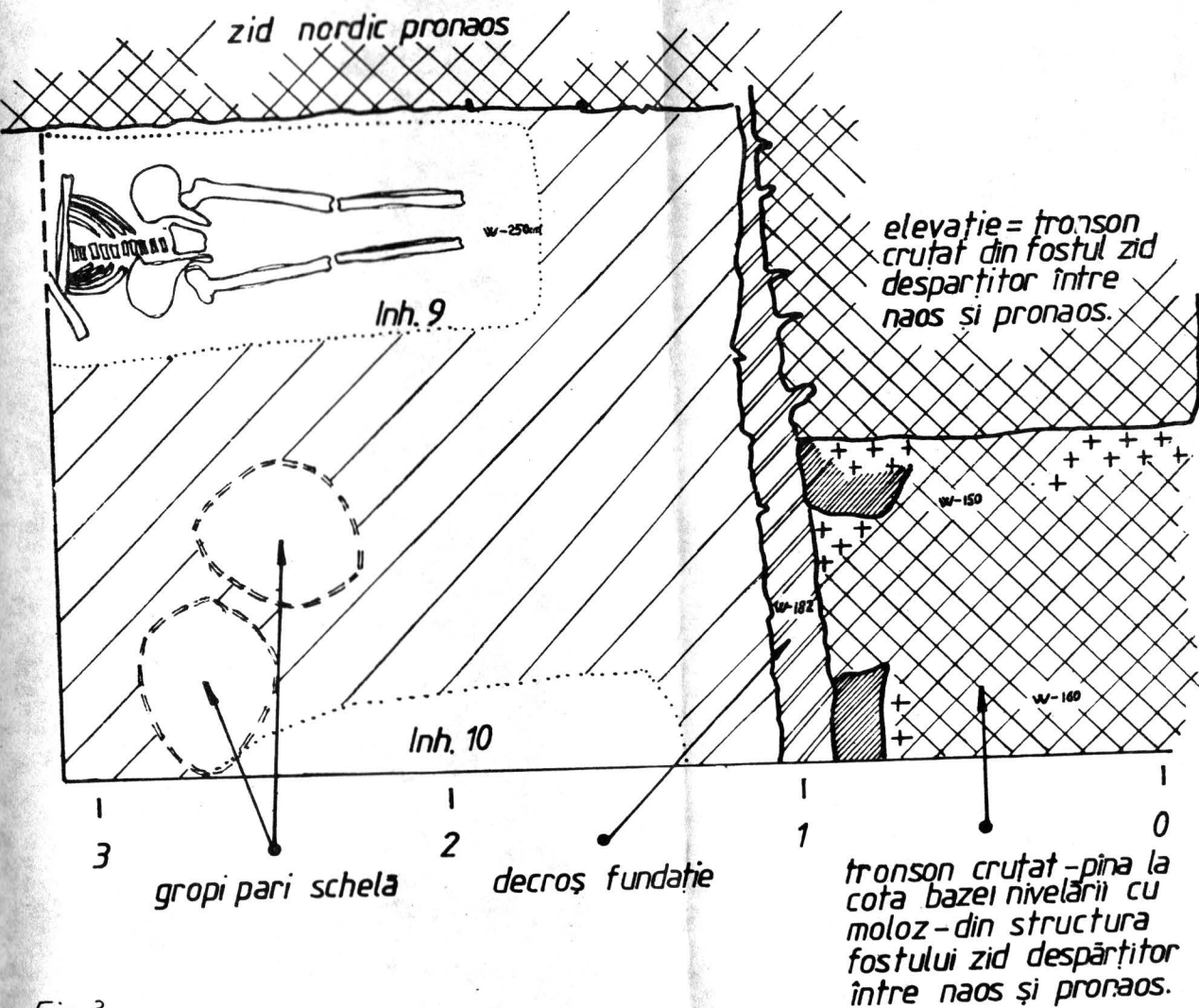
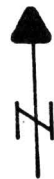

Fig. 2

elevație = tronson
cruțat din fostul zid
despărțitor între
naos și pronaos.

STROIESTI 1990
secțiunea S.06
grundriss 01
scara 1:20
întocmit: arhg. VM. PUSCASU

Fig. 3

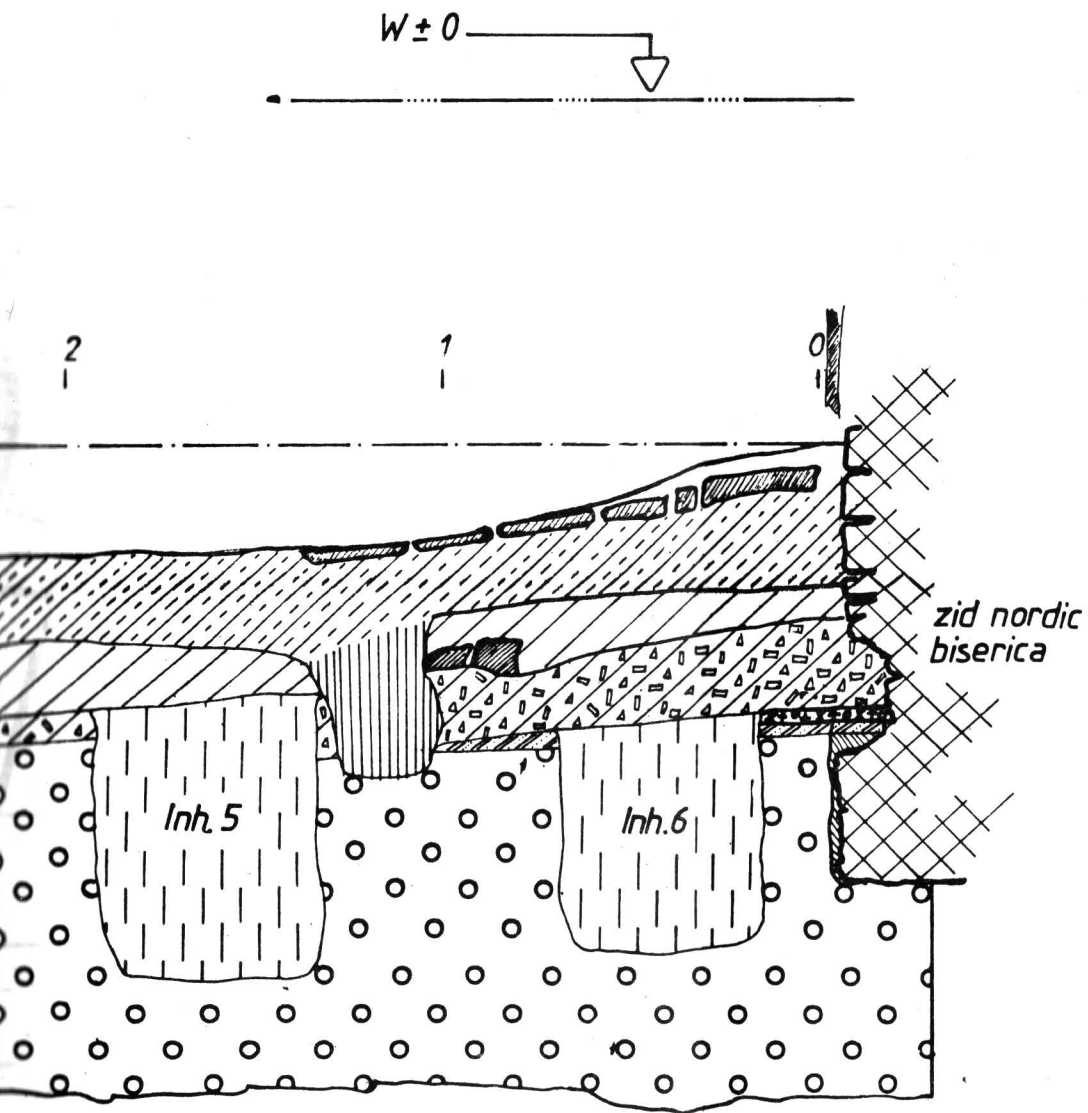
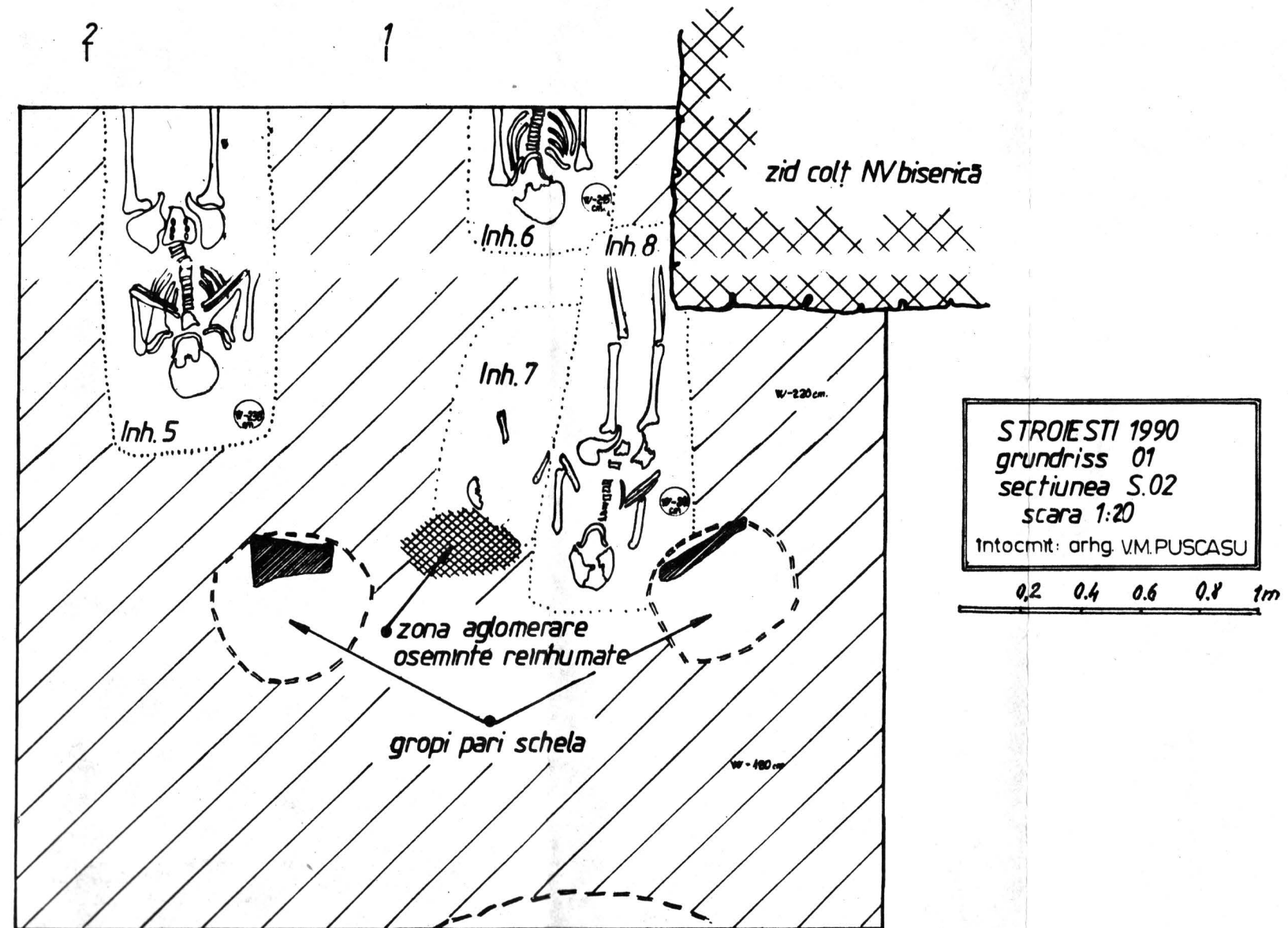

Fig. 4

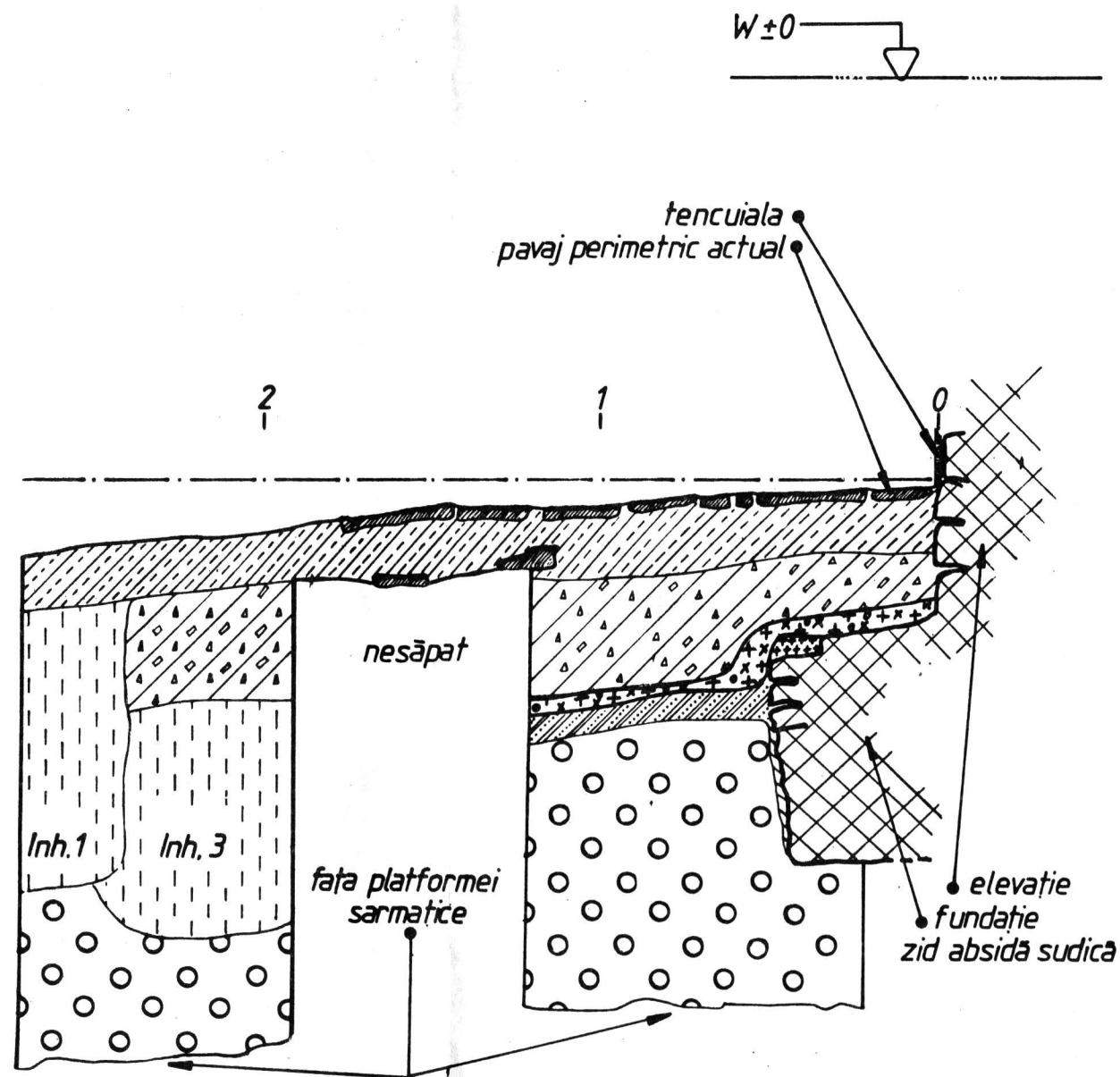

LEGENDA

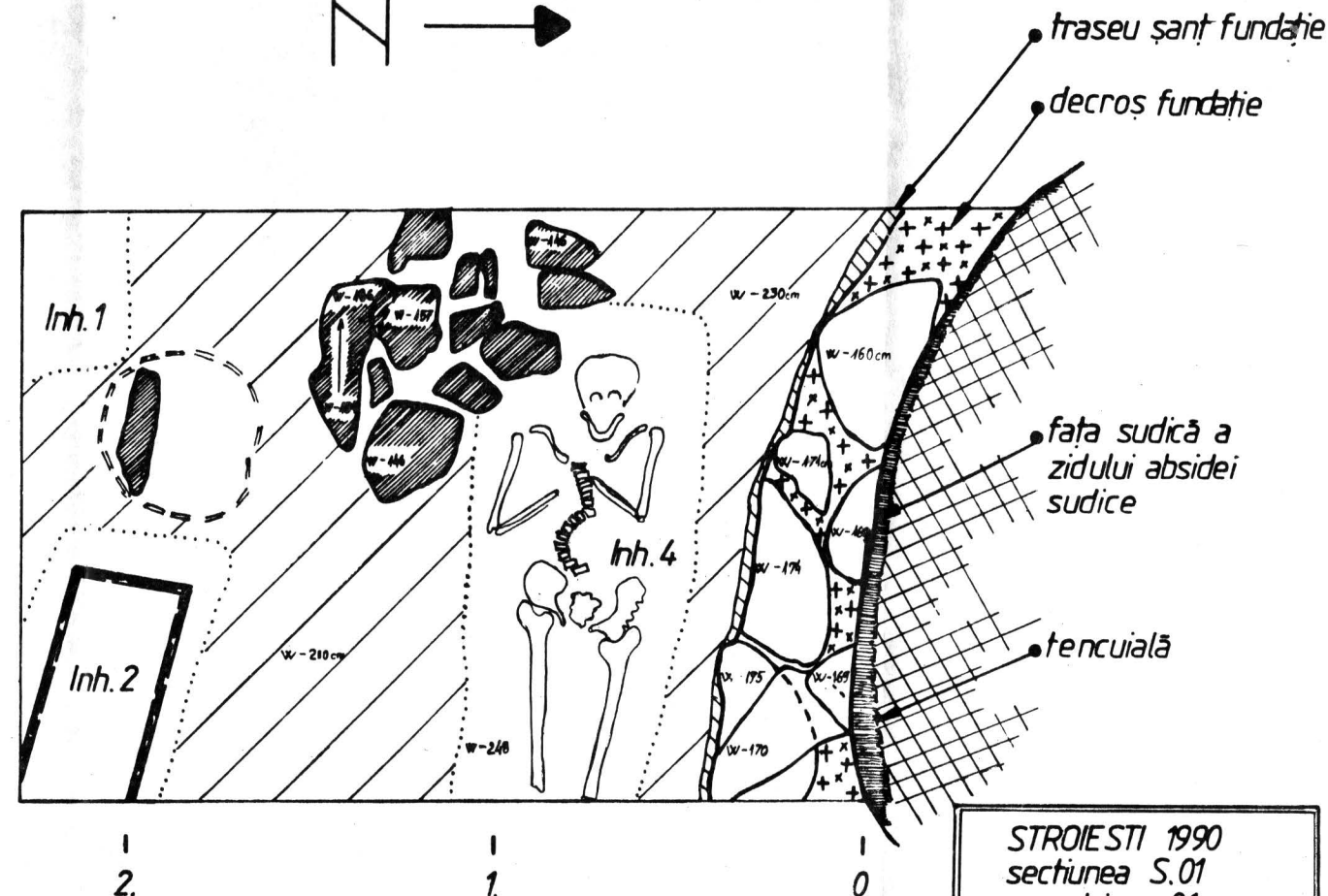
- zidărie;
- sol viu;
- sol scos din fundație;
- nivel de construcție;
- aglomerare mortar;
- pământ cenușiu cu sfărâmatură piatră;
- piatră;
- umplutură gropi morminte;
- pământ cenușiu de nivelare.

STROIESTI 1990
secțiunea S 01
profil mal vest
scara 1:20

întocmit: arhg. V.M. PUSCASU

N →

- traseu gropi morminte;
- traseu gropi pari schelă;
- lemn;
- șanț fundație.

STROIESTI 1990
secțiunea S.01
grundriss 01
scara 1:20

întocmit: arhg. V.M. PUSCASU

0.2 0.4 0.6 0.8 1

Fig. 5

unei construcții. Aspectul treflat al bisericii care ne preocupă credem a fi fost determinat, mai curând, de o deficiență sau stângăcie în amintitul procedeu al trasajului decât de o opțiune expresă în favoarea unui atare tip de plan. Oricum, ni se pare mai mult decât probabil ca un ctitor – aparținând unei familii boierești în ascensiune, cum înclinăm să credem că este cazul la Stroiești, să fi luat drept model edificiile construite de domnul său pe lângă reședințele voievodale decât să se fi abătut de la arhetip prin originalitatea tipului de plan sau a sistemului de înfrumusețare a edificiului, cum ar fi cazul bisericilor din Bălinești sau Arbore.

Drept consecință a tuturor observațiilor exprimate, considerăm că ne aflăm, în cazul bisericii de la Stroiești, în fața unei dovezi clare de ctitorie a micii boierimi în curs de emancipare în vremea domniei lui Ștefan cel Mare. Împrejurarea credem a fi confirmată și de realitățile primelor decenii ale secolului al XV-lea când întâlnim același fenomen referitor la ctitoriile de la Părhăuți, Șipote, Văleni, Brănișteni, Scorțani, Brusturi, Popeni, Toplița care sunt biserici boierești de curte construite în Moldova către anii 1525. Prin acest gest se afirmă potențialul economic al acestei categorii sociale dar și veleitățile sale politice în condiția în care puterea centrală exercitată de instituția domniei înregistrează o adevărată criză determinată de mai mulți factori printre care presiunile exercitate tocmai de pătura boierească spre descentralizare.

Aceasta ar fi – după părerea noastră, în temeiul datelor prezentate în raportul de față – poziționarea corectă, din punct de vedere al valorii sale istorice, a bisericii Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril (împreună cu celelalte două elemente alcătuitoare ale întregului ansamblu de arhitectură) pe scara ierarhică a evoluției arhitecturii religioase în Moldova medievală.

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES EFFECTUÉES À L'ÉGLISE

„LES SAINTS ARCHANGES MIHAIL ET GAVRIL“

LE VILLAGE STROIEȘTI, LA COMMUNE TODIREȘTI, LE DÉPARTEMENT D'IAȘI,

R é s u m é

Le travail présente en détail les recherches archéologiques effectuées sur l'ensemble d'architecture médiévale de Stroiești, la comune Todirești, le département d'Iași.

En base des informations archéologiques et documentaires, on a établi l'existence à Stroiești d'une ancienne résidence féodale – la seule à même – dans les dernières années du XV-e siècle – d'initier et de réaliser un foyer de culte bâti en pierre.

L'église de Stroiești dont la fête est „Les Saints Archanges Mihail et Gavril“ est la fondation de la petite noblesse en cours d'émancipation de l'époque d'Etienne le Grand. Le même phénomène est illustré dans les fondations de Părhăuți, Șipote, Văleni, Brănișteni, Scorțani, Brusturi, Popeni și Toplița qui sont des églises nobles de cour bâties en Moldavie vers 1525.